

Abdulhalık DEMİR

Doktora Öğrencisi,

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

PhD student,

Çukurova University, Institute of Social Sciences

Adana, Türkiye

ahaluk4747@gmail.com

ORCID: 0009-0003-0757-1391

ROR ID: <https://ror.org/05wxkj555>

Doç. Dr. Ömer KORKMAZ

Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Çukurova University Faculty of Theology

Adana, Türkiye

okorkmaz@cu.edu.tr

ORCID: 0000-0002-8070-5398

ROR ID: <https://ror.org/05wxkj555>

Şerhu Muhtasari't-Tahâvî Eseri Bağlamında İsbîcâbî'nin (ö. 535/1140) Nikâh Konusundaki Fıkhî Görüşleri

An Evaluation of Isbîcâbî's Fiqh Views on Marriage in the Context
of His Work Sharhu Muhtasar al-Tahâvî

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type:

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 15 Kasım 2023 / 15 November 2023

Kabul Tarihi / Date Accepted: 22 Aralık 2023 / 22 December 2023

Yayın Tarihi / Date Published: 30 Aralık 2023 / 30 December 2023

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık / December

Atıf | Citation

Demir, Abdulhalık. Korkmaz, Ömer. "Şerhu Muhtasari't-Tahâvî Eseri Bağlamında İsbîcâbî'nin (ö. 535/1140) Nikâh Konusunda Fıkhî Görüşleri".

Darulhadis İslami Araştırmalar Dergisi 5 (Aralık 2023), 85-102.

DOI: 10.61216/darulhadisdergisi.1391238

Değerlendirme | Peer-Review

İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme

Double anonymized - Two External

İntihal | Plagiarism

Bu makale, Turnitin yazılımınca taranmıştır.

İntihal tespit edilmemiştir.

This article has been scanned by Turnitin.

No plagiarism detected.

Etik Beyan | Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu

ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

It is declared that scientific and ethical principles have been followed

while carrying out and writing this study and that all the sources used

have been properly cited (Abdulhalık DEMİR, Ömer KORKMAZ).

Telif Hakkı | Copyright

(CC BY-NC 4.0) Uluslararası Lisansı altında lisanslanmıştır.

Licensed under the (CC BY-NC 4.0) International License.

Etik Bildirim | Complaints

darulhadis@karatekin.edu.tr

Yayıncı | Published by

Çankırı Karatekin Üniversitesi Darülhadis İslam Araştırmaları Merkezi

Çankırı Karatekin University Darulhadis Islamic Studies Center

Finansman | Grant Support

Bu makale Çukurova Üniversitesi BAP birimi tarafından SYL-2021-14149 koduyla desteklenmiştir.

This article has been supported by the Çukurova University BAP

(Scientific Research Projects) unit under the code SYL-2021-14149.

Bu makale Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırlanan "Şerhu Muhtasari't-Tahâvî Bağlamında İsbîcâbî'nin Nikâh ve İbadetler Konusunda Fıkhî Görüşleri" adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

This article is produced by using the preliminary findings of master's Thesis titled "In the context of Şerhu Muhtasar al-Tahavi Isbîcabi's fiqhual opinions on marriage and worship" prepared within the Çukurova University Institute of Social Sciences

Veri Toplanması: Yazar-1 (%80), Yazar-2 (%20), Veri Analizi: Yazar-1 (%50), Yazar-2 (%50), Makale Gönderimi ve Revizyonu: Yazar-1 (%50), Yazar-2 (%50), Çalışmanın Tasarlanması: Yazar-1 (%50), Yazar-2 (%50)

Conceiving the Study: Author-1 (%50), Author-2 (%50), Data Collection: Author-1 (%80), Author-2 (%20), Data Analysis: Author-1 (%50), Author-2 (%50), Submission and Revision: Author-1 (%50), Author-2 (%50)

Öz

Bu çalışma, 6. yüzyılda yaşamış olan ve Hanefi mezhebine mensup bir şeyhülislâm unvanına sahip olan Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed el-İsbîcâbî'nin (ö. 535/1140) hayatını ve nikâhla ilgili fikhî görüşlerini incelemeyi amaçlamaktadır. Semerkand gibi önemli bir ilim merkezinde kadılık yapacak kadar Hanefi mezhebinde önde gelen bir konuma sahip olan İsbîcâbî'nin akademik kariyerini, aile hukuku bağlamında fıkıh anlayışını ve Hanefi fikhına yaptığı katkıları ele almayı hedeflemektedir.

İsbîcâbî, Hanefi mezhebinin önde gelen fakihlerinden biri olup, seleflerinin derin ilmi birikimini taşıyan önemli bir şahsiyettir. Döneminde Mâverâünnehir bölgesindeki ilmi çalışmalarıyla büyük bir üne kavuşmuş, İslam dünyasında ilmi liderler arasında saygı görmüştür. İslam âlemi içinde akademik başarıları ve verdiği fetvalarla tanınan, büyük âlimlerin arasında yer alan nadir şahsiyetlerden biri olarak "şeyhülislâm" unvanı ile anılmıştır. Semerkand gibi ilimde zirveye ulaşmış bir merkezde kadılık görevini üstlenerek, ilmin ve adaletin en yüksek standartlarda bulunduğu bir döneme katkıda bulunmuştur. Eserlerinde, Hanefi müctehid imamların görüşlerini bir arada sunmasının yanı sıra kendisinden önce gelen fıkhîta önemli konumda bulunan tüm âlimlerin görüşlerine de yer vermiştir. İsbîcâbî, görüşlerini açık ve anlaşılır bir dille ifade etmiş, konuları deliller ve örneklerle desteklemiştir, bu da onun fikhî konulardaki görüşlerini fıkıh tarihinde son derece değerli kılmıştır. Bu açıdan bakıldığında, İsbîcâbî'nin fıkıh alanındaki katkıları çağdaşları ve sonraki nesil ilim erbabı için büyük bir öneme sahiptir. Bu nedenle, âlimler fikhî çalışmalarında görüşlerini güçlendirmek için İsbîcâbî'nin eserlerinden bolca nakil/alıntı yapmıştır.

Çalışma iki bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümde İsbîcâbî'nin hayatı literatür araştırılması çerçevesinde incelenmiştir. İkinci bölümde ise İsbîcâbî'nin *Şerhu Muhtaşari't-Taḥâvî* adlı eseri ele alınarak, evlilikle ilgili fikhî anlayışı detaylı bir şekilde değerlendirilmiştir. Bu çalışma, İsbîcâbî'nin özgün kişiliği ve zengin ilmi birikimi hakkında derinlemesine bilgi sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar kelimeler: İslâm Hukuku, İsbîcâbî, Şeyhülislâm, Nikâh, Mehîr.

An Evaluation of Isbîcâbî's Fiqh Views on Marriage in the Context of His Work *Sharḥu Muhtaşar al-Taḥâvî*

Abstract

This study examines the life of Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammad al-Isbîcâbî, who lived in the 6th century and took the title of shaykh al-Islam of the Hanafi sect, and his fiqh views on marriage. It also aims to discuss the academic career of Isbîcâbî, who had a leading position in the Hanafi school a judge in an important scientific center like Samarkand, in the sense of his understanding of fiqh in the context of family law and his contributions to Hanafi fiqh.

Isbîcâbî is one of the leading jurists of the Hanafi school and an important figure who conveys the significant scientific knowledge of his predecessors. During his time, he gained a great reputation due to his scientific studies in the Transoxiana region and thus he was respected among the scientific leaders in the Islamic world. He was known with the title of "Shaykh al-Islam" as one of influential figures among the great scholars, known for his academic achievements and fatwas.

By holding the position of judge in such a place as Samarkand, a center that reached the peak of science in that era, he contributed to increase the conditions which science and justice met at the highest standards. In his works, in addition to presenting the views of Hanafi mujtahid imams, he also included the views of all scholars who had an important position in fiqh before himself. Isbîcâbî expressed his views in a clear and understable language and supported his topics with evidence and examples, which made his views extremely valuable in the history of fiqh. From this perspective, Isbîcâbî's contributions to the field of fiqh are meant great importance not only for his

contemporaries but also for the scholars of following generations. For this reason, scholars have quoted extensively from İsbîcâbî's works to strengthen their views in their fiqh studies.

The study consists of two parts. In the first part, İsbîcâbî's life was examined within the framework of literature research. In the second part, İsbîcâbî's work titled *Şerhu Muhtaşar al-Taḥâvî* was discussed. Also his understanding of fiqh regarding marriage was evaluated in detail. This study aims to provide in-depth information about İsbîcâbî's unique personality and his extensive knowledge.

Keywords: Islamic Law, İsbîcâbî, Shaykh al-Islam, Marriage, Mahr (Dowry).

Giriş

İsbîcâbî, müteahhirîn döneminde Mâverâünnehir bölgesinde yaşamış, ilmi birikimi ile büyük üne kavuşmuş Hanefî mezhebine mensup şeyhülislâm unvanı taşıyan nadir âlimlerdendir.¹Fıkıh alanında bu denli önemli bir âlimin hayatı ve yazdığı eserleri üzerine Türkiye'de yazılmış herhangi bir kaynağa rastlanılmamıştır. Ayrıca yapılan araştırmada DİA'da da maddesinin olmadığı, ancak İSAM tarafından DİA'nın ek ciltlerinde veya yeni edisyonunda yer alabileceği düşüncesiyle İsbîcâbî maddesinin doküman dosyası oluşturulduğu görülmüştür.² Türkiye dışında ise *Şerhu Muhtaşari't-Taḥâvî* adlı eserinin bir bölümü üzerine yapılan bir doktora/tahkik çalışması³ ve 2021 yılında Abdullah Nezir Ahmed Abdurrahman tarafından eserin dört ciltlik basımı yapılmıştır.⁴ Bunun dışında İsbîcâbî'nin hayatı ve eserleri üzerine herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu nedenle çalışmada İsbîcâbî'nin hayatının kısa bir tanıtımı yapıldıktan sonra yazdığı *Şerhu Muhtaşari't-Taḥâvî* adlı eseri çerçevesinde aile hukuku bağlamında fıkha katkısı ele alınacaktır.

Semer kand bölgesinde yaşamış ve İsbîcâbî künyesi ile tanınan birden fazla âlim bulunmaktadır. Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed el-İsbîcâbî'nin en çok karıştırıldığı kişi yine aynı asırda yaşamış ve İsbîcâbî künyesiyle meşhur olan Ebu Nasr Ahmed b. Mansur el-İsbîcâbî'dir (h.480/1087). Nitekim ele aldığımız *Şerhu Muhtaşari't-Taḥâvî* adlı bu eseri de çoğu zaman yine Tahâvî'nin *el-Muhtaşar*'ı üzerine yazılan Ebu Nasr Ahmed b. Mansur el-İsbîcâbî el-Hanefî'nin *Şerhu Muhtaşari't-Taḥâvî* adlı eseri ile karıştırılmaktadır. Ancak İsbîcâbî'nin bu kitabını yazmasındaki amacını “Şeyh İmam Ebû Hasan Ali b. Ebubekir rahmetullah aleyh, bu konuları ele aldı. Ama bir düzen, bir tasnif içinde yapmadı. Sonra Semerkand'da vefat eden Şeyh Fakih Hafız Ebû Nasr Ahmed b. Mansur el-Muzaffer et-Taberî ise çok geniş şekilde ele aldı. Ancak yeni başlayanlar hükümlerini anlayamaz ve bir sonuca varamazlar. Ben bu sorunu giderdim ve orta

¹ Ebû Muhammed Muhyiddîn Abdülkâdir b. Muhammed b. Muhammed el-Mısırî Kureşî, *el-Cevâhirü'l-muḍîyye fî tabakâti'l-Hanefiyye* (Karaçi: Mir Muhammed Kütübhanesi, ty.), 2/375; Ebü'l-Hasenât Muhammed Abdülhay b. Muhammed Abdilhalîm b. Muhammed Emînillâh es-Sihâlevî Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye fî terâcimi'l-Hanefiyye* (Mısır: Darü's-Saade, ty.), 124.

² “TDV İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM) Kütüphanesi” (Erişim 12 Aralık 2023).

³ Said Fevaz Vehib el-Kebîsî, *Şerhu'l-İsbîcâbî ala Muhtaşari't-Taḥâvî* (Bağdat: Irak Üniversitesi Hukuk Fakültesi, 2012).

⁴ Ebü'l Hasan Ali b. Muhammed b. Ahmed es-Semerkandi İsbîcâbî, *Şerhu Muhtaşari't-Taḥâvî* (Beyrut: Darü'r-Reyahin, 2021).

yolu buldum. Uzunluğu ile okuyucuyu sıkmayan, ama anlaşılmayacak kadar da kısa olmayan bir şekilde yazdım. İşlerin en hayırlısı ortancadır.”⁵ şeklinde açıkladığı bölümden bu eserin hiç şüphesiz Ali b. Muhammed el-İsbîcâbî'ye ait olduğu anlaşılmaktadır.

1. İsbîcâbî'nin Hayatı ve İlmî Kişiliği

Tabakat ve Teracim kitaplarında İsbîcâbî'nin hayatına dair maalesef çok fazla bilgi bulunmamaktadır. Ancak kısıtlı da olsa, Hanefî mezhebinin tabakat kitaplarından, İsbîcâbî'nin günümüze kadar ulaşan eserlerinden ve yetiştirdiği ilmî konuları yüksek talebelerinin kitaplarından hayatı ve ilmî şahsiyeti hakkında fikir sahibi olunabilir. Tam ismi, Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. İsmail b. Ali b. Ahmed b. Muhammed b. İshak el-İsbîcâbî es-Semerkindî'dir.⁶ Bazı kaynaklarda Alâeddin, Bahâeddin, Kudbeddin, el-Hanefî isim ve lakaplarının da kullanıldığı görülmektedir.⁷ Ayrıca kaynaklarda şeyhülislâm unvanı ile tanındığı belirtilmektedir.⁸ Künyesi; Ebü'l-Hasan'dır. Lakabı; Şeyhülislâm, Alâeddin, Bahâeddin, Kudbeddin'dir. Nisbesi; el-Hanefî, es-Semerkindî, el-İsbîcâbî'dir. Hanefî mezhebine mensubiyeti dolayısıyla el-Hanefî, İsbicab'da doğduğundan el-İsbîcâbî ve Semerkand bölgesinde yetiştiğinden es-Semerkindî olarak nitelendirilmiştir. Tabakat kitaplarında h. 454 yılında cemâziyelevvel ayının yedisinde pazartesi günü İsbicab'da doğduğu, bazı kitaplarda da h. 452 yılında doğduğu belirtilmiştir. Semerkand'da h. 535 yılında zilkade ayının yirmi üçü pazartesi günü vefat etmiştir.⁹ İsbîcâbî'nin, Mâverâünnehir bölgesinin yerleşim yerlerinden İsbicab'da doğduğu ve hayatını Semerkand bölgesinde idame ettirdiği bilinmektedir.

1.1. İlmî Kişiliği

İsbîcâbî, uzun bir ömrü ilimle, okumak ve okutmakla geçirmiş Hanefî mezhebinin müteahhirin âlimlerindedir. Zor dönemlerde bile fakih yetiştirmekten geri durmamıştır.

⁵ Ebü'l Hasan Ali b. Muhammed b. Ahmed es-Semerkindî İsbîcâbî, *Şerhu Muhtaşari't-Tahâvî*, Millet Genel Kütüphanesi, Kayıt no. 803, vr. B, 474.

⁶ Ebü'l-Muzaffer Fahrüddîn Abdürrahîm b. Abdilkerîm b. Muhammed Sem'ânî, *et-Tahbîr fi'l-mu'cemi'l-kebîr* (Bağdat: Riyasetül Divanül Evkaf, 1975), 1/578.

⁷ Mustafa b. Abdullah (Hacı Halife) Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn* (Beyrut: Darü'l-Hayat Turasü'l-Arabi, 1941), 2/1627; Hayreddin b. Mahmud b. Muhammed b. Ali b. Faris Zirikli, *el-A'lâm* (Ayar: Daru Ülümü'l-Malayin, 2002), 4/329; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehabî et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm* (Beyrut: Daru Kütübü'l-Arabi, 1993), 36/385.

⁸ Leknevî, *Fevâ'idü'l-behiyye*, 124; Ebü'l-Muzaffer Fahrüddîn Abdürrahîm b. Abdilkerîm b. Muhammed Sem'ânî, *el-Müntehab min Mu'cemi şüyyûhi Ebî Sa'd es-Sem'ânî* (Riyad: Daru Ulümü'l-Kütub, 1996), 1248; Kureşî, *Cevâhirü'l-muğiyye*, 2/375; Ebü'l-Adl Zeynüddîn (Şerefüddîn) Kâsım b. Kutluboğa b. Abdillâh es-Sûdûnî el-Cemâlî el-Mısırî İbn Kutluboğa, *Tâcü't-terâcim* (Beyrut: Darü'l-Kalem, 1992), 213.

⁹ İsmail b. Muhammed Emin b. Mir Selim (Bağdatlı İsmâil Paşa) Babanî, *Hediyyetü'l-ârifin, esmâ'ü'l-mü'ellifin ve âsârü'l-muşannifin* (Beyrut: Darü'l-Hayat Turasü'l-Arabi, ty.), 1/697; İbn Kutluboğa, *Tâcü't-terâcim*, 213.

Yazdığı eserler halefleri tarafından kaynak olarak kullanılmış ve bu eserlere çokça atıf yapılmıştır.

İsbîcâbî ile ilgili olarak talebesi Sem'ânî¹⁰ (ö. 562/1166) şunları kaydetmektedir: “Mâverâünnehir bölgesinde onun döneminde Hanefî mezhebine hâkim, bu mezhebi onun kadar bilen, ilim halkası sahibi, ilimneşretmeye ve hadis öğrenmeye ömrünü adayan başka kimse yoktur.”¹¹

Leknevî (ö. 1304/1886); “şeyhülislâm unvanı; fetva isteyenlere, kişilerin arasındaki husumet ve çekişmelere son veren büyük fakihlere faziletli ilim sahiplerine verilen isimdir.” der ve 6. yy. da bu unvanla tanınan yedi fakihten biri olarak İsbîcâbî'yi zikreder.¹²

1.2. Hocaları

Ulaşılabilen tabakat ve teracim kitaplarından İsbîcâbî'nin hocaları ile ilgili herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır. Ancak yaşadığı dönem ve bölgede ilmî kişiliği ve fikhî çalışmalarıyla öne çıkan âlimlerden ders almış olmasının ihtimali büyüktür. Yaşadığı dönem ve bölge göz önünde bulundurularak h. V.-VI. yy. da İsbîcâbî'nin tahsil gördüğü Semerkand bölgesindeki medreseleri ve bu medreselerde yanlarında okuduğu âlimleri şöyle zikredebiliriz.

Dârü'l-Cûzcâniyye Medresesi, h. II.-VII. yy. lar arasında Semerkand'da kurulmuş önemli ilim merkezlerinden birisidir. Bu medresede, Ebü'l-Hasan Ebü'l-Usr Fahrü'l-İslâm el-Pezdevî'nin (ö. 482/1089) ders verdiği bilinmektedir. İsbîcâbî de, bu âlimin *el-Mebusut*'u üzerine Muhtasar yazmıştır.¹³ Yine aynı yıllarda bu medresede Ebû Mansur Sadrü'l-İslâm Ebü'l-Yüsr el-Pezdevî'nin de (ö. 493/1100) yetişmiş olduğu ve yıllarca ders verdiği bilinmektedir.¹⁴ Tarih ve teracim kitaplarının aktarımıyla bu iki zatın, yaşadıkları dönemde Semerkand'da yaşamış ve ilim tahsil etmiş olan âlimlerin çoğuna hocalık yaptıkları anlaşılmaktadır. Bu nedenle İsbîcâbî de Pezdevî kardeşlerden yüksek ihtimalle ders almıştır.

İsbîcâbî'nin, Ebü'l-Muîn Meymûn en-Neseffî'nin (ö. 508/1115) tedrisatından geçmiş olması da muhtemeldir. Çünkü bu zat İsbîcâbî'nin muasırı Alâeddin es-Semerkandî (ö. 539/1144), Necmüddîn en-Neseffî (ö. 537/1142), Ahmed el-Pezdevî gibi âlimlerin de hocasıdır.¹⁵

¹⁰ Ebû Sa'd Abdülkerim b. Muhammed b. Mansur es-S Sem'ânî, et-Temimi, el-Mervezi, eş- Şâfiî; h. 506 yılında Şaban ayının 21'inde Merv şehrinde doğdu. Çok küçük yaşlardan itibaren ilim öğrenmeye başladı. 23 yaşından itibaren de defalarca ilim öğrenmek için seyahatlere çıktı. Bu seyahatleri sayesinde 100 ilim merkezine uğradığı ve 7000 âlimden ders aldığı rivayet edilmektedir. Hâfız, muhaddis, fakih, yazar, hatip ve vâiz olarak büyük bir birikime sahip oldu. Seyahatlerinden sonra yaklaşık on yıl Nizâmiye ve Âmidiye medreselerinde çok sayıda âlim yetiştirdi. 562 yılında Rebûülevvel ayının birinci günü Merv'de vefat etti. Demir, *Şerhu Muhtaşari't-Taḥâvî*, 11.

¹¹ İbn Kutluboğa, *Tâcû't-terâcim*, 213.

¹² Leknevî, *Fevâ'idü'l-behiyye*, 241.

¹³ Şehabuddin Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Yunus b. İsmail b. Yunus Şelebî, *Tebyînü'l-hakâ'ik Şerhu Kenzü'd-dekâ'ik ve Haşiyetü's-Şelebî* (Kahire: Matba'atü'l-Kübra el-Emiri, 1896), 2/28.

¹⁴ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 36/164-165.

¹⁵ Leknevî, *Fevâ'idü'l-behiyye*, 216.

1.3. Öğrencileri

İsbîcâbî gibi seksen yıllık ömrünü ilimle geçirmiş, Semerkand'da kadılık yapmış ve şeyhülislâm unvanı ile tanınmış mümtaz bir şahsiyetin tedrisatından muhakkak ki birçok talebe geçmiştir.¹⁶ Ancak eserlerinde talebelerine dair herhangi bir kayda rastlanılmamıştır. Ulaşılabilen tabakat kitaplarında Mergînânî (ö. 593/1197), Necmüddîn en-Neseî, Sem'ânî, Zahir¹⁷ (ö. 553/1157), gibi nice önemli talebeler yetiştirmiştir.¹⁸

1.4. Eserleri

Ulaşılabilen tabakat ve bazı fıkıh kitaplarında, İsbîcâbî'nin fıkıhla ilgili yalnızca altı kitabı tespit edilmiştir. Bu eserlerden bir kısmı günümüze kadar ulaşmıştır. Ulaşılan eserleri şöyle zikredilebilir: *Şerhu Muhtaşari't-Ṭahâvî*, *el-Câmi'u'l-Kebîr*, *ez-Zad*, *el-Fetava*, *el-Mebcut*¹⁹ ve *Şerhu'l-Kâfi*²⁰ başlıca eserleridir.

2. Kitabu'n-Nikâh ve Muhtevası

Şerhu Muhtaşari't-Ṭahâvî adlı eserde Kitabu'n-nikâh'ta ilkönce konunun anlaşılması için genel ve özet bilgiler verildikten sonra konu, “evlenmeye engel sebepler”, “şirk ehlinin nikâhı”, “evliliğe engel durumu olanların nikâhı”, “nikâhta mehir” ve “düğün yemeği ve nikâhta eğlence” olmak üzere beş baba ayrılmış, bablar da fasıllara bölünmüştür.²¹ Şimdi başlıklar halinde konuların ele alınışına ve içeriğine bakalım.

¹⁶ Kureşî, *Cevâhirü'l-muḍıyye*, 1/375.

¹⁷ Ebubekir b. Ahmed b. Ali b. Abdülaziz el-Belhi, es-Semerkandî, el-Hanefî ez-Zahir; Semerkand'ın Belh adlı yerleşim yerinden olduğundan el-Belhi ve es-Semerkandî olarak nitelendirilmiştir. H. 500 yılından sonra İsbîcâbî'den ders almıştır. Marağ'da ve Nüreddin Zengi döneminde Halep'te derslerine devam etti. Sonrasında Şam'da derslerine Mescidi Hanun'da devam etti. Hacı Halife b. Adim'den nakille önemli bir Hanefî fakihî, müftüsü ve şair yönünün olduğunu ve el-Cami' es-Sağîr üzerine şerhi olduğundan bahseder. H. 553 yılında Şam'da Pazartesi günü Şevval ayının 23'ünde vefat etmiştir. Demir, *Şerhu Muhtaşari't-Ṭahâvî*, 12-13.

¹⁸ Kureşî, *Cevâhirü'l-muḍıyye*, 1/371.

¹⁹ Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 1/570; İbn Kutluboğa, *Tâcü't-terâcim*, 213; Ebü'l-Hasenât Muhammed Abdülhay b. Muhammed Abdilhalîm b. Muhammed Emînillâh es-Sihâlevî Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye fî terâcimi'l-Hanefiyye* (Mısır: Darü's-Saade, ty.), 124; Ebü Muhammed Muhyiddîn Abdülkâdir b. Muhammed b. Muhammed el-Mısrî Kureşî, *el-Cevâhirü'l-muḍıyye fî tabakâti'l-Hanefiyye* (Karaçi: Mir Muhammed Kütübhanesi, ty.), 1/371; İsmail b. Muhammed Emin b. Mir Selim (Bağdatlı İsmâil Paşa) Babanî, *Hediyyetü'l-ârifin, esmâ'ü'l-mü'ellifin ve âşârü'l-muşannifin* (Beyrut: Darü'l-Hayat Turasü'l-Arabi, ty.), 371; Hayreddin b. Mahmud b. Muhammed b. Ali b. Faris Zirikli, *el-A'lâm* (Ayar: Daru Ülümü'l-Malayin, 2002), 4/329.

²⁰ Ebu Muhammed (Ebü's-Sena) Bedreddin Mahmud b. Ahmed b. Musa el-Aynî el-Hanefî Aynî, *el-Binâye fî şerhi'l-Hidâye* (Beyrut: Daru Kütübü'l-İlmiye, 2000), 11/173; Şelebî, *Tebyînü'l-haka'ik*, 2/274.

²¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Ahmed es-Semerkandî İsbîcâbî, *Şerhu Muhtaşari't-Ṭahâvî*, Sülemaniye Kütüphanesi, Kayıt no. 457, vr. A., 228-240.

2.1. Kitabu'n-Nikâha Giriş

İsbîcâbî, her babda olduğu gibi burada da “*Ebû Cafer söyledi*” şeklinde başlangıç yaparak konuya giriş yapmıştır. Bu bölümde şahitlik, velâyet, denklik, izin, konularını ele almış ve örneklerle açıklamıştır.

Şahitlik: Akitler yapılırken iki şahidin huzurunda olması müstehaptır. Ancak nikâh akdi kurulurken diğer akitlerden farklı olarak iki şahidin hazır bulunması şarttır. Bu durumu “...Erkeklerinizden iki şahidi de tanık tutun...”²² âyeti ile delillendirmiştir.

İsbîcâbîye göre nikâhta veli olabileceği kabul edilen herkes nikâh şahidi de olabilir. Dolayısıyla nikâh akdi iki fasıkın şehadeti ile de oluşur. Çünkü fasıkın nikâhta velâyeti kabul edilmektedir. Bu durumda fasık, kızını, kölesini, kendisini de evlendirebilir. Yine kazf cezası bulunan suçlu, kör, dilsiz veya yatalak olan kişiler de evlilikte şahitlik edebilir. Aynı şekilde o bir kadının oğlu veya torununun şehadetiyle de evlenmesinin caiz olduğunu belirtmektedir.²³

İsbîcâbî, nikâhta şahitlik ve karı-koca arasında oluşabilecek anlaşmazlıklar konusunu varsayımlarlaşağıdaki gibi örnekler üzerinden açıklamaktadır;

Örnek-1: Müslüman erkek ile zimmî kadın arasında anlaşmazlık çıktığında ve nikâh şahitlerinin zimmî olması halinde duruma bakılır; Şöyle ki eğer kadın iddiada bulunuyor ve erkek inkâr ediyorsa şahitlerin şehadeti icmâ ile kabul edilmez. Çünkü Müslüman bir kişiye karşı zimmînin şehadeti kabul edilmez. Ancak erkek iddiada bulunuyor ve kadın inkâr ediyorsa şahitlerin şehadeti Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf'a göre her halükarda caizdir. İmam Muhammed'e göre şahitler, akit anında yanımızda iki Müslüman erkek de vardı derlerse şehadetleri kabul edilir.²⁴

Örnek-2: Bir adam iki oğlunun şahitliği ile kızını bir adamla evlendirirse nikâh caizdir. Daha sonra şahit olan iki erkek kardeş arasında konu ile ilgili bir anlaşmazlık ortaya çıkarsa duruma bakılır; Baba inkâr eden oğlunun tarafında olursa, ister kızının lehine ister aleyhine olsun şehadetleri icmâ ile kabul edilir. Eğer baba iddia eden oğlunun tarafında olursa o zaman Ebû Yûsuf'a göre şahitlikleri kabul edilmez, İmam Muhammed'e göre ise şahitlikleri kabul edilir. Ebû Yûsuf konuya iddia ve inkâr açısından bakar. Ona göre baba inkâr edenden yana olursa şahitliği kabul edilir, iddia edenden yana olursa kabul edilmez. İmam Muhammed ise ihtilafı konudamenfaati göz önüne alır. Ona göre eğer baba için bir menfaat söz konusu değilse ister inkâr eden isterse de iddia eden tarafta olsun fark etmez, şahitliği kabul edilir.²⁵

İsbîcâbî, şahitlik konusuyla ilgili bu örneklerde görüldüğü üzere Hanefî mezhebi âlimlerinin önemli özelliklerinden olan varsayımlarla akit sahipleri arasında doğabilecek anlaşmazlık

²² Hayreddin Karaman vd., “Kur'an Yolu Meali ve Tefsiri” (Erişim 20 Aralık 2023), Bakara 2/282.

²³ İsbîcâbî, *Şerhu Muhtaşari't-Tahâvî*, 3/1467-1468.

²⁴ İsbîcâbî, *Şerhu Muhtaşari't-Tahâvî*, 3/1468-1469.

²⁵ İsbîcâbî, *Şerhu Muhtaşari't-Tahâvî*, 3/1469.

noktalarına değinerek konuyu aydınlatma yoluna başvurmuş ve örnekleri çoğaltarak konuya açıklık getirmiştir.²⁶

Velâyet: İsbicâbî, “قال” diyerek konuya giriş yapmış ve nikâhta velâyetin öncelik sıralamasını yapmıştır. Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf'a göre bu sıralamadaki kişilerin hiçbiri yoksa kişinin özgürlüğe kavuşturduğu kölesi, o da yoksa zevi'l-erhâmın kendisinin velisi olabileceğini belirtmiştir. Ancak İmam Muhammed'e göre zevi'l-erhâmın velâyeti olmaz. Bahsedilen şahıslardan hiçbiri yoksa o zaman hâkim veya hâkimin atadığı kişi veli olarak kabul edilir.²⁷

Hanefî mezhebine göre yaşça küçük bireylerin âkil bâliğ oluncaya kadar veliye ihtiyaçları vardır. Ancak Şafîlilere göre bu durum kız çocuk için geçerli değildir. Zira bekâr kadının yaşına bakılmaksızın nikâhta velisinin izni olması gerekir.²⁸

İsbicâbî'ye göre velâyette şart olan veli olacak bir kişinin, malında tasarruf etme yetkisine sahip bireylerin özelliklerini taşımasıdır. Akil ve baliğ olması gerekir; çocuk ve deliye velâyet düşmez. Çünkü burada asıl olan kişinin tasarruf etme yetkisine sahip olmasıdır. Gayrimüslimin, Müslüman'a velâyeti de kabul edilmez. Kölenin de Müslüman'a velâyeti düşünülemez.²⁹

İsbicâbî, nikâhta velâyet ve velâyette oluşabilecek anlaşmazlıkları varsayımlarla aşağıdaki gibi örnekler üzerinden açıklamaktadır;

Örnek-1: Bir kişinin velâyet bakımından birbirine denk iki velisi bulunursa ve bu velilerden biri tarafından evlendirilirse, diğer veli izin versin veya vermesin fark etmez kıyılan nikâh caizdir. Ancak iki kişinin ortak olduğu bir cariye'nin ortaklardan biri tarafından evlendirilmesi caiz olmaz. Mutlaka her iki kişinin ortak kararı gerekir. Eğer bir kişi velâyet bakımından birbirine denk iki velisi tarafından birbirinden habersiz ayrı ayrı evlendirdiyse ve bunların evlendirme zamanlarının birbirinden farklı ise ilkönce evlendirenin nikâhı caizdir. Ancak kimin önce kimin sonra evlendirdiği belli değilse o zaman ikisi de batıldır.³⁰

Örnek-2: Babası ve dedesinin velâyeti ile evlenen küçüğün baliğ olduğunda nikâh akdi konusunda muhayyerliği yoktur. Ancak Ebû Hanîfe ve İmam Muhammed'e göre baba ve dede

²⁶ Geniş bilgi için bkz. İsbicâbî, *Şerhu Muhtaşari't-Ťahâvî*, 3/1467-1469.

²⁷ İsbicâbî, Velâyetin önce baba, sonra babanın babası ve bu sırayla üst soya doğru devam edeceğini belirttikten sonra bunlar yoksa aynı anne ve babadan olan erkek kardeşi, aynı babadan olan erkek kardeş, aynı anne ve babadan olan erkek kardeşinin oğlu, aynı babadan olan erkek kardeşinin oğlu, sonra bu sırayla aşağı soya doğru devam eder demiştir. Bunlar da yoksa kişinin aynı anne ve babadan olan amcası, aynı babadan olan amcası, amcazadeler daha sonra babasının aynı anne ve babadan olan amcası, babanın aynı babadan olan amcası ve onların çocukları, en son olarak da dedesinin aynı anne ve babadan olan amcası, dedesinin aynı babadan olan amcasının veli olacağını belirtmiştir. Geniş bilgi için bkz. İsbicâbî, *Şerhu Muhtaşari't-Ťahâvî*, 3/1470.

²⁸ İsbicâbî, *Şerhu Muhtaşari't-Ťahâvî*, 3/1471.

²⁹ Ebü'l- Hasan Ali b. Muhammed b. Ahmed es-Semerkandi İsbicâbî, *Şerhu Muhtaşari't-Ťahâvî*, Sülemaniye Kütüphanesi, Kayıt no. 457, vr. A., 229.

³⁰ İsbicâbî, *Şerhu Muhtaşari't-Ťahâvî*, 3/1471.

dışında bir velinin velâyeti ile evlendirilenin muhayyerliği bulunmaktadır. Ebû Yûsuf'a göre muhayyerliği yoktur.³¹

İsbîcâbî, yakın ve uzak akrabasının velâyeti, küçük yaşlarda evlenenin muhayyerlik durumları, evlendirilenlerin özgür veya köle olması gibi durumları varsayımsal örnekler üzerinden anlatmıştır.³²

Kefâet: İsbîcâbî, “قال” diyerek konuya giriş yapmış ve aslında kıyasa göre diğer akitlerde olduğu gibi nikâh akdinde de kefâet/denkliğe itibar edilemeyeceğini ancak Hz. Ömer'den rivayet edilen “kadının evlenmesine mani olmayın dengini bulduğu zaman evlendirin.”³³ şeklindeki hadis gereği kefâetin şart olduğunu belirtmiştir.³⁴

İsbîcâbî'ye göre kefâet erkekten çok kadının hakkıdır. Asil bir erkek, denk olmadığı bir kadınla evlenirse caizdir. Velisinin itiraz hakkı yoktur. Ama asil bir kadın, denk olmadığı bir erkekle evlenirse velisi için ayırma hakkı vardır.³⁵

İsbîcâbî'ye göre Kureyşli, Kureyşliye denktir. Arap, Arap'a denktir; ancak her Arap Kureyşliye denk değildir. Eğer Kureyşli bir kadın, Kureyşli olmayan bir Arap ile evlenirse velisinin onları ayırma hakkı vardır. Bunun gibi Arap bir kadın da, Arap olmayan Müslüman halktan olan mevâlîden biriyle evlenirse velisinin ayırma hakkı vardır. Yeni Müslüman olan ile babadan dededen Müslüman olan, köle ile hür olan denk değildir. Mevlası eşraftan olan ile avamdan olan köleler de denk değildir. Çünkü velâyetleri nesep babındandır.³⁶

İsbîcâbî'ye göre meslek bakımından birbirine uzak olanlar kuyumcu-temizlikçi gibi birbirine denk değildir. Mal mülk varlığı bakımından birbirine uzak olanlar da zengin-fakir gibi birbirine denk değildir.³⁷

Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'e göre nafaka ve mehr-i mislini verecek durumdaysa malları birbirine eşit değilse de denktir. Yine makam sahibi ve âlim biri zengin olmasa da nafaka miktarı malı varsa denk olur.³⁸

Örnek-1: Bâliğa ve âkile bir kadın velisinin izni olmadan evlenirse nikâhı caizdir. Velinin nikâhlarına itiraz edebilmesi için duruma bakılır eğer evlendiği kişi dengi ve mehr-i mislini verdiyse velisinin itiraz hakkı yoktur. Ancak dengi olduğu halde mehr-i mislden az mehr verdiyse velisinin itiraz hakkı doğar. İsbîcâbî, bu yönde meselelere bakmış ve konuyu izah etmiştir.³⁹

³¹ İsbîcâbî, *Şerhu Muhtaşari't-Tahâvî*, 3/1473.

³² Geniş bilgi için bkz. İsbîcâbî, *Şerhu Muhtaşari't-Tahâvî*, 3/1470-1474.

³³ Ebû'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed Dârekutnî, *es-Sünen*, ts., 3/398.

³⁴ İsbîcâbî, *Şerhu Muhtaşari't-Tahâvî*, 3/1475.

³⁵ İsbîcâbî, *Şerhu Muhtaşari't-Tahâvî*, 3/1476.

³⁶ İsbîcâbî, *Şerhu Muhtaşari't-Tahâvî*, 3/1476.

³⁷ İsbîcâbî, *Şerhu Muhtaşari't-Tahâvî*, 3/1477.

³⁸ İsbîcâbî, *Şerhu Muhtaşari't-Tahâvî*, Kayıt no. 457, vr. A., 229.

³⁹ Geniş bilgi için bkz. İsbîcâbî, *Şerhu Muhtaşari't-Tahâvî*, 3/1478-1479.

İzin: İsbîcâbî, Tahâvî'nin “Bakire, baliğa, akli başında bir kızın iznini almadan evlendirmek uygun olmaz.” dediğini belirttikten sonra bakire bir kadının evlendirilmesi için izin noktasında sorulan soru karşısında sükûtunun yeterli olduğunu belirtmiştir. Akitlerde vekâlet için müvekkilin sükûtu durumunda onun kararını sorandan daha yakın bir akrabası yoksa sükûtu caizdir. Eğer müvekkilin daha yakın akrabası varsa o zaman açıkça söylemedikçe caiz olmaz. Çünkü uzak, yakın akrabasının yanında yabancı gibidir. Ancak seyyibe (dul) kadın için sükût yeterli değil ikrar şarttır.⁴⁰

İsbîcâbî'ye göre vekâlet ve velâyette asıl olanın kendi malında tasarruf yetkisi olmayan bireylerin kendi nikâhlarında da izin ve velâyetlerinin olmadığıdır. Mevlasının izni olmadan kölenin malda tasarruf yetkisi olmadığından velâyeti de mevlasına düşer. Kişi, kölesini kadın-erkek, büyük küçük fark etmeksizin izni olmasa dahi icmâ ile evlendirebilir. Ebû Yûsuf ve İmam Şafî'ye göre erkek kölenin rızasının olması gerekir.⁴¹ İsbîcâbî bu açıklamalardan sonra sükûtun izinden sayılması durumuyla ilgili meseleler ve çözüm önerileri ile ilgili görüşleri beyan ederek konuya devam eder.⁴²

2.2. Evlenmeye Engel Sebepler

İsbîcâbî, bu babın başında da “*Ebû Cafer söyledi*” şeklinde başlangıç yaparak konuya giriş yapmış, nesep, süt ve kayın hısımlığı, farklı dinden olması nedenleriyle evlenmesi yasak olanlar ile bir araya getirilmelerinden dolayı yasak olanları, bunların evlenememe durumlarını âyet ve hadislere dayanarak izah etmiştir.

İsbîcâbî, nikâhta akrabalık yönüyle yasak olanları “*Anneleriniz, kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, erkek kardeşin kızları, kız kardeşin kızları*”⁴³ âyetinde geçen yedi kişiden oluştuğunu belirtmiştir. Âyette geçen her bir bireyi ayrıca ele alarak konuya açıklık getirmiştir.⁴⁴

İsbîcâbî, nikâhta süt akrabalığı yönünden yasak olanların yedi kişiden oluştuğunu “*sizi emziren anneleriniz, süt bacularınız*”⁴⁵ âyetine dayandırmıştır. Âyette her ne kadar sadece sütanne ve süt bacıdan bahsetse de yukarıda nesep yönüyle bahsedilen yedi kişinin süt akrabalığı yönünden de geçerli olduğunu Hz. Peygamber'in “*Nesep yoluyla haram olanlar, emzirme yoluyla da haram olur.*”⁴⁶ hadisine dayanarak izah etmiştir.⁴⁷

Nikâhlanmaya engel olan durumlardan biri dehisim akrabalığıdır. İsbîcâbî, “*eşlerinizin anneleri, kendileriyle birleştiğiniz eşlerinizden olup evlerinizde bulunan üvey kızlarınız size haram*

⁴⁰ İsbîcâbî, Şerhu Muhtaşari't-Ṭahâvî, Kayıt no. 457, vr. A., 229-231.

⁴¹ İsbîcâbî, Şerhu Muhtaşari't-Ṭahâvî, 3/1484-1485.

⁴² Geniş bilgi için bkz. İsbîcâbî, Şerhu Muhtaşari't-Ṭahâvî, 3/1480-1481.

⁴³ Nisa 4/23.

⁴⁴ İsbîcâbî, Şerhu Muhtaşari't-Ṭahâvî, 3/1495-1496.

⁴⁵ Nisa 4/23.

⁴⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî Buhârî, *el-Câmi'u's-Şaḥîḥ*, ts., Şehâdât, 7.

⁴⁷ İsbîcâbî, Şerhu Muhtaşari't-Ṭahâvî, 3/1496-1497.

kılındı.”⁴⁸ ve “babalarınızın nikâhladığı kadınlarla evlenmeyin”⁴⁹ şeklindeki âyete dayanarak hısımlık yönüyle oluşan evlenme yasaklarını izah etmiştir.⁵⁰

Evlilik engellerinden bir diğeri de bir arada bulunması açısından yasak olanlardır. İsbîcâbî, bu durumda olanları; iki kız kardeşin bir arada nikâhlanamayacağı ve bir erkeğin dörtten fazla kadınla evlenemeyeceği şeklinde iki guruba ayırmıştır. Erkeğin hata ile yaptığı nikâhlar ve bu durumlarda yapılması gerekenleri örneklerle açıklamıştır.⁵¹

Nikâhlanmaya engel olan durumlardan sonuncusu din/şirk yönüyle evlenilmesi yasak olanlardır. Bir Müslümanın, Mecûsî ve putperestlerle evlenmesi caiz değildir. Müslüman bir erkeğin ehli kitap olan Hristiyan, Yahudi kadınlarla evlenmesi caizdir. Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed Sâbiîlerle evlenmenin caiz olmadığını belirtmiştir. Ancak Ebû Hanîfe, Sâbiîlerle evliliği ehli kitaptan olanlarla evlenme gibi değerlendirmiştir. İsbîcâbî, evlendiğinde Müslüman veya ehli kitap olduğu hâlde sonradan mürted olanların durumlarını Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed Şeybânî'nin görüşleri doğrultusunda açıklamıştır. Buna göre eşlerden birinin mürted olmasıyla ayrılık kendiliğinden meydana gelir. Bu ayrılık kadının mürted olmasıyla gerçekleşmişse tüm Hanefî imamlara göre fesih, Erkeğin mürted olmasıyla gerçekleşmişse Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf'a göre fesih, İmam Muhammed'e göre ise talaktır.⁵²

İsbîcâbî, bu babda son olarak, “İçinizden hiç kimse din kardeşinin evlenme teklifinde bulunduğu kadına ilk teklifte bulunan vazgeçmedikçe veya kendisinin istemesi için izin vermedikçe evlenme teklifinde bulunmasın.”⁵³ hadisine dayanarak kendisi vazgeçmedikçe başkasının taliplisi, sözlüsü veya nişanlısına evlilik teklifinde bulunulamayacağını belirtmiştir.⁵⁴

2.3. Şirk Ehlinin Nikâhı

İsbîcâbî, önceki babda nikâh akdine engel durumlardan söz ederken şirk ehli ile ilgili; “bir Müslümanın, Mecûsî ve putperestlerle evlenmesi caiz değildir, ehli kitap olan Hristiyan, Yahudi kadınlarla evlenmesi ise caizdir” diyerek söz ettiğinden bu babda ayrıca bu duruma değinmemiştir. Sadece zimmî olan bir kadınla evlendiğinde mehir, evlenme iddeti, nikâhlandığı zimmînin mürted veya Müslüman olma durumu, zimmîlerin kendi aralarında nikâhlanması, şiğâr ve muta nikâhları ile nikâhlılardan birinin kusurlu hale gelmesi durumlarını ele almıştır.⁵⁵

⁴⁸ Nisa 4/23.

⁴⁹ Nisa 4/22.

⁵⁰ İsbîcâbî, *Şerhu Muhtaşari't-Tahâvî*, 3/1497-1498.

⁵¹ İsbîcâbî, *Şerhu Muhtaşari't-Tahâvî*, 3/1498-1500.

⁵² İsbîcâbî, *Şerhu Muhtaşari't-Tahâvî*, 3/1500-1502.

⁵³ Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî Ebû Dâvûd, *es-Sünen* (Beyrut, 1988), Nikâh, 18; Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvîni İbn Mâce, *es-Sünen*, ts., Nikâh, 10; Buhârî, *Câmi'u's-Şâhih*, Nikâh, 45; Ebû'l-Hüseyn b. Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî Müslim, *el-Câmi'u's-Şâhih*, ts., Nikâh, 6; Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî Nesâî, *es-Sünen* (Beyrut, 1988), Nikâh, 20.

⁵⁴ İsbîcâbî, *Şerhu Muhtaşari't-Tahâvî*, Kayıt no. 457, vr. A., 232-233.

⁵⁵ İsbîcâbî, *Şerhu Muhtaşari't-Tahâvî*, 3/1504-1513.

İsbîcâbî, mehir konusunda nikâhın kıyıldığı anda tarafların anlaşmaları mehrin miktarının önemine dikkat çekmektedir. Tarafların temas olmadan önce boşanması durumunda; mehr-i müsemmanın konu olduğu evliliklerde mehrin yarısı, mehr-i misilde müt'a,⁵⁶ mehrin söz konusu olmadığı durumda da bir şeyin gerekmediğini belirtmektedir.⁵⁷

İsbîcâbî, “kocasından boşanan zimmî bir kadın iddet müddeti bitmeden evlenemez” demektedir. Onun bu görüşü Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'in görüşüne uymaktadır. Konu ile ilgili olarak Ebû Hanîfe, zimmî kadının iddet müddetini beklemesi gerekmediğine hükmetmiştir.⁵⁸

İsbîcâbî, belli bir süreyi kapsayan nikâh türü olan muta nikâhının caiz olmadığını belirtmiştir. Züfer'in nikâh akdinin caiz olup şartın batıl olduğunu söylediği, Hasan b. Ziyâd'ın ise tarafların yaşamayacakları âfâkî bir zaman üzerine kurdukları muta nikâhının sanki ebedi bir nikâhtan söz etmiş gibi geçerli olduğunu söylediğini nakletmiş, konuyla ilgili herhangi bir tercihte bulunmamıştır.⁵⁹

İsbîcâbî, iki erkeğin birbirlerinin velâyeti altındaki kadınlarla karşılıklı olarak mehirsiz evlenmesi şeklinde olan Şiğâr nikâhının caiz olduğunu fakat her iki kadına mehr-i misil verilmesi gerektiğini belirtmiştir.⁶⁰

2.4. Evliliğe Engel Durumu Olanların Nikâhı

Evliliğe engel özürlü olanların evlilik durumlarının ele alındığı bu babda çift cinsiyet, kısırlık gibi kişisel özellikleri bakımından insanların evlilik durumları ele alınmış, konu nikâh akdi öncesinde ve sonrasında kişisel kusurların öğrenilmesi durumlarında kadın-erkek hakları bakımından ayrı ayrı değerlendirilmiştir.

Örnek-1: Kadın, kocasının cinsel yönden iktidarsız olduğunu iddia ederse duruma bakılır; akitlerde müşteri önceden var olan kusurdan haberdar olduğunda muhayyerlik hakkı olmadığı gibi kadının da nikâh akdi anında veya öncesinde durumdan haberdar ise muhayyerlik hakkı yoktur. Ancak kadın önceden haberdar değilse o zaman mahkemeden kocasından ayrılmayı talep etme hakkı vardır. Bu durumda hâkim, kameri takvime göre eşlere bir yıl süre verir.⁶¹ Eğer süre bitiminde kocanın rahatsızlığı geçmişse kadının muhayyerlik durumu da bitmiş olur. Kocanın rahatsızlığı devam ediyorsa hâkim, kararı kadına bırakır. İsterse nikâhlı kalmaya devam eder isterse de ayrılma kararı verir.⁶²

⁵⁶ Müt'a; İslâm hukukunda, mehr-i müsemmanın konu olmadığı durumlarda temas olmadan boşanan kadına verilen maddi destektir. Geniş bilgi için bkz. İbrahim Kâfi Dönmez, “Müt'a”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 21 Aralık 2023).

⁵⁷ İsbîcâbî, *Şerhu Muhtaşari't-Ṭahâvî*, 3/1504.

⁵⁸ İsbîcâbî, *Şerhu Muhtaşari't-Ṭahâvî*, 3/1505.

⁵⁹ İsbîcâbî, *Şerhu Muhtaşari't-Ṭahâvî*, 3/1510.

⁶⁰ İsbîcâbî, *Şerhu Muhtaşari't-Ṭahâvî*, 3/1511.

⁶¹ Hasan b. Ziyad'ın Ebû Hanîfe'den rivayetle yıldan kastın bir şemsi yıl olduğudur. Geniş bilgi için bkz. İsbîcâbî, *Şerhu Muhtaşari't-Ṭahâvî*, 3/1515.

⁶² İsbîcâbî, *Şerhu Muhtaşari't-Ṭahâvî*, 3/1514-1515.

İsbîcâbî, bu örnekte olduğu gibi erkeğin ve kadının durumlarını irdeleyerek ihtimaller üzerinden konuyu ele almıştır. Var olan bir özrün nikâh akdinden önce veya sonrasında kişiler tarafından öğrenilmesini ve sonucunda yapılabilecekleri izah etmiştir.⁶³

2.5. Nikâhta Mehir

İsbîcâbî, *Şerhu Muhtaşari't-Ṭahâvî*'de ayrıntılı olarak ele aldığı mehir babında, mehri, çeşitlerini ve evlilikte ödenmesi gereken miktarını değerlendirip açıklamıştır. Bu babda mehr-i misilin ne olduğu, miktarının neye göre değiştiği, boşanma durumunda hangi miktarda verilmesi gerektiği anlatılmış, çeşitli durumlara göre örnekler sunulmuştur.

Örnek-1: Mehir miktarı belirlenmeden veya mehirsiz kıyılan nikâh akdi caizdir. Bu durumdaki kadına mehr-i misil verilir. Kadın evlilik için mehr-i misli veya daha azını isterse nikâh akdi caiz olur. Mehr-i misilden fazlasını isterse fazlalık miktarı kocanın kabul etmesine bağlıdır. Eğer koca mehr-i misilden daha azını nikâh akdi için vermek isterse, bu durumda da az olan miktar kadının kabul etmesine bağlıdır. Çünkü akitte vâcip olan mehr-i misildir. Zifaktan önce boşanma durumunda mehr-i misil sakıt olur, kadına mut'a verilir.⁶⁴ İsbîcâbî, nikâh akdi ile ilgili mezhepteki genel hükümleri burada vererek konuya açıklık getirmiştir.

Örnek-2: İki kadının nikâh akdi bir mehir üzerine kurulursa caiz olur. Mesela, erkek evleneceği iki kadına "ikinizi bin dirhem üzerine nikâhladım" derse ve ikisi de kabul ederse akitten sonra bu bin dirhem mehr-i misile göre bölünür ve akit caiz olur. Eğer kadınlardan biri kabul eder diğeri kabul etmezse kabul edenin caiz olur ve mehr-i misili alır, fazlalık kocanıdır. Ayrıca kadınlardan biri kabul eder diğerinin iddetli olduğu veya evlenmesi caiz olmayan bir durumu olduğu anlaşılırsa, evliliği uygun olmayan kişinin akdi iptal olur, diğerkadın ise mehrin hepsini alır. Ebû Hanîfe de bu yönde görüş belirtmiştir. Ancak Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'e göre kabul eden kadın mehr-i misil alır, fazlası kocanıdır.⁶⁵ Bu durum nikâh akdini diğerkaitlerden ayıran özelliklerdendir. Nikâh akdinde öne sürülen şartların bir geçerliliği bulunmamaktadır.

Örnek-3: Nikâh akdi kuracak tarafların önceden gizlice belirledikleri bin dirhem mehir miktarı üzerine anlaşılıp nikâh akdi kurulduğu anda ise gizlide kendi aralarında yaptıkları miktardan daha fazlası olan iki bin dirhem veya yüz dinar üzerine muvâzaalı bir anlaşma yaparlarsa;

1- Tarafların kendi aralarında nikâh akdi öncesi yaptıkları bin dirhemlik muvâzaalı anlaşma anında şahitleri yoksa bu durumda mehir miktarı olarak nikâh akdi anında sözedilen iki bin dirhem geçerli olur. Çünkü nikâh akdi öncesi öne sürülen şartlar fâsid hükmündedir. Dolayısıyla önceki yapılan anlaşma da geçersiz olur.

2- Tarafların akit öncesi yaptıkları gizli muvâzaalı anlaşma anında şahitleri varsa;

⁶³ İsbîcâbî, *Şerhu Muhtaşari't-Ṭahâvî*, 3/1514-1517.

⁶⁴ İsbîcâbî, *Şerhu Muhtaşari't-Ṭahâvî*, 3/1518-1522.

⁶⁵ İsbîcâbî, *Şerhu Muhtaşari't-Ṭahâvî*, 3/1529-1530.

a- Eğer nikâh akdi öncesinde tarafların anlaştıkları gizli muvâzaalı mehir ile nikâh akdi anında sözedilen mehir aynı türden ise o zaman gizlice anlaştıkları mehir miktarı geçerlidir. Çünkü nikâh akdi anında söylenen fazlalık şahitlerin şehadeti ile iptal olur.

b- Tarafların nikâh akdi öncesi anlaştıkları gizli muvâzaalı mehir ile nikâh akdi anında sözedilen mehir ayrı türden ise o zaman mehr-I misil için hükmedilir. Çünkü muvâzaalı anlaştıkları miktar ile akit kurulmadı ve nikâh akdi anında sözedilen mehir miktarı da şahitlerin şehadetiyle geçersiz oldu bu durumda mehirden bahsedilmemiş akitler gibi mehr-imisil geçerli olur.⁶⁶

Ebû Hanîfe ve İmam Muhammed'e göre önceden yapılan gizli muvâzaalı miktar açıklanmadığından nikâh anında belirtilen miktar geçerlidir. Ebû Yûsuf ise gizlice anlaşılacak miktara itibar edileceği yönünde görüş belirtmiştir.⁶⁷

2.6. Düğün Yemeği ve Nikâhta Eğlence

Şerhu Muhtaşari't-Ṭahâvî'nin Kitabı'n-nikâh kısmında en son olarak düğün yemeğinin ele alındığı bu babda davete icâbet, düğün eğlencesi ve süknâ hakkı gibi konular ele alınmıştır.

İsbîcâbî, davet edildiği takdirde nikâh ve sünnet düğünlerine katılmada bir beis görmediğini, davet edilen kişinin böylelikle üzerine düşen görevi yerine getirmiş olacağını belirtmektedir. Hatta düğüne katılmaması fitneye sebep olacaksa mutlaka davete icâbet etmesi gerekir. Yemekli bir düğüne davet edilen kişi yemeğini de yer. Ancak oruçlu ise orucunu bozmaz.⁶⁸

Davet edildiği düğünde yapılan eğlencelerde aşırılığa kaçıldığını gördüğünde engel olabiliyorsa engel olur, engel olamıyorsa da dini küçük düşürücü bir durumun meydana gelmediği sürece yemekler yenilene kadar sabreder, düğünü terk etmez. Ancak dini küçük düşürücü bir durum oluşursa düğünü terk etmelidir.⁶⁹

İsbîcâbî, çok eşli bir kişinin eşleri arasındaki süknâ, yiyecek, içecek ve giyimlerinde eşit davranması gerektiğini belirttikten sonra olabilecek durumlar ilgili şu örneklere yer verir.

Örnek-1: İsbîcâbî, kişinin iki eşi bulunuyorsa ve eşlerden biri hür diğeri cariye ise, yiyecekte, içecekte giyecek ve günlük maişetinde eşit davranması gerektiğini ancak süknâ hakkıyla ilgili cariyeye bir hüre iki şekilde taksim gerekliliğini belirtmektedir. Bu taksime de Hz. Peygamberin (s.a.s.) "Hüre üçte iki, cariye üçte bir vardır."⁷⁰ hadisi delil olarak gösterilmiştir.⁷¹

⁶⁶ İsbîcâbî, Şerhu Muhtaşari't-Ṭahâvî, 3/1530-1531.

⁶⁷ Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed el-Kâsânî Kâsânî, *Bedâ'î'u's-şanâ'i' fi tertîbi's-şerâ'i'* (Riyad: Daru Kütübü'l-İlmiye, 1986), 5/177.

⁶⁸ İsbîcâbî, Şerhu Muhtaşari't-Ṭahâvî, 3/1544-1545.

⁶⁹ Geniş bilgi için bkz. İsbîcâbî, Şerhu Muhtaşari't-Ṭahâvî, 3/1545-1546.

⁷⁰ Dârekutnî, *es-Sünen*, 3/258.

⁷¹ İsbîcâbî, Şerhu Muhtaşari't-Ṭahâvî, 3/1545-1546.

Örnek-2: İsbîcâbî, “kişi tek eşli ise Ebû Hanîfe’ye göre bir gün eşine üç gün kendi özel işine ve ibadetine ayırır” demektedir. İsbîcâbî’ye göre Kâ’b b. Sûr b. Bekr el-Lakîî el-Ezdî (ö. 36/656) (r.a.), Hz. Ömer’in huzurunda bu şekilde hüküm vermiştir. Şöyle ki; Hz. Ömer’in huzuruna çıkan kadın kocasının gündüzleri oruçlu geceleri de ibadetle geçirdiğini söyledi. Bunun üzerine Hz. Ömer kadına kocanı ne güzel övdün dedi. Ka’b (r.a.) araya girerek Kadının kocasını övmekten çok kendisine zaman ayırmadığından şikâyetçi olduğunu söyledi. Bunun üzerine Hz. Ömer, o halde aralarını bul deyince Ka’b de (r.a.) bir günü kadına üç günü kocaya verdi.⁷²

İsbîcâbî, kitabü’n-nikâhta -görüldüğü üzere- konuları ele alırken genel geçer usulleri verdikten sonra genellikle kendi görüşünü belirtme yönüne gitmeden Hanefî imamların görüşlerini ortaya koymuştur. İsbîcâbî’ye göre fetva verenler fetvalarını mezhep imamlarının görüşlerine dayandırmak zorundadırlar. Buna göre fetva verenler öncelikle Ebû Hanîfe’nin sonra Ebû Yûsuf’un daha sonra Muhammed Şeybânî’nin görüşüne başvururlar. Bunların görüşlerinde konuya uygun fetva bulamadıklarında Züfer, sonra da Hasan b. Ziyâd’ın görüşüne bakarak fetva vermelidirler. İsbîcâbî’nin belirttiğine göre; Şeyh Ebû Hasan el Kerhî (ö. 340/952) Hasan’ın, Züfer’e takdim edilmesinin caiz olduğunu söyler. Çünkü Hasan görüş belirtirken kıyas ve istihsan dellillerinin ikisini de yerine göre kullanır. Ancak Züfer sadece kıyas ile görüş belirtir. Görüşlerinde Hanefî mezhebini esas alan İsbîcâbî, gerekli gördüğünde ilgili konuda kıyaslama yapmak gayesiyle İmam Şâfiî’nin görüşlerine de yer vermektedir.⁷³

Sonuç

Müteahhirîn döneminde Mâverâünnehir bölgesinin ilim sahnesinde önemli bir rol oynamış olan İsbîcâbî, Hanefî mezhebinin önde gelen fakihlerinden biridir. Uzun ömrü boyunca ilme büyük bir bağlılıkla bağlanan İsbîcâbî, zorlukların gölgesinde dahi ilim halkalarını aydınlatmaktan geri durmamış ve öğrenci yetiştirmekten büyük bir gurur duymuştur. Semerkand’da h. VI. yy’da ilim tahsil etmiş olan âlimlerin birçoğuna Ebü’l-Usr el-Pezdevî ve Ebü’l-Yüsr el-Pezdevî’nin hocalık yaptıkları bilinmektedir. İsbîcâbî’nin de aynı dönemde Semerkand’da bulunmuş olması, Pezdevî kardeşlerin eğitimlerinden geçmiş olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Ayrıca, aynı dönemde Semerkand’da yaşamış olan Alâeddin es-Semerkandî’nin Ebü’l-Muîn Meymûn en-Nesefî’den ders almış olması, Semerkand’da yaşadığı ve Semerkandî’nin akranı olduğu düşünüldüğünde İsbîcâbî’nin de Nesefî’den ders aldığı ihtimalini akla getirmektedir.

İsbîcâbî, Hanefî ilim geleneğinin içinde önemli bir rol oynamış ve Hanefî mezhebi içindeki fiki düşüncenin zenginleşmesine katkı sağlamıştır. İsbîcâbî’nin ilimle geçirdiği uzun ömrü boyunca birçok talebe yetiştirdiği bilinmektedir. Yetiştirdiği talebelerin en meşhurları olarak Sem’ânî, Nesefî, Mergînânî ve Zahir zikredilebilir. İsbîcâbî, Hanefî mezhebine mensup olan,

⁷² İsbîcâbî, *Şerhu Muhtaşari’t-Tahâvî*, 3/1547-1549.

⁷³ İsbîcâbî, *Şerhu Muhtaşari’t-Tahâvî*, Kayıt no. 457, vr. A., 1-2.

şeyhülislâm unvanı alan ve bu şekilde meşhur olan bir âlimdir. Hatta Muhyeddin el-Kureşî'ye (ö. 775/1373) göre şeyhülislâm denildiğinde akla ilk önce o gelir. İsbîcâbî, aynı zamanda Semerkand'da kadılık görevi yapan ilmî birikimi yüksek, mümtaz bir şahsiyettir. Bu çalışma kapsamında İsbîcâbî'nin, Tahâvî'nin *el-Muhtaşar*'ı üzerine yazdığı *Şerhu Muhtaşari't-Tahâvî* adlı eseri; yazılış tarzıyla ve içerdiği derinlikli fikhî görüşleriyle sonraki âlimler tarafından sıkça başvurulan ve referans gösterilen bir kaynak haline gelmiştir. İslam âlimleri, İsbîcâbî'nin bu eserini inceleyerek ilmi çalışmalarını zenginleştirmiş ve genişletmişlerdir.

İsbîcâbî'nin fikhî konuları ele aldığı eserinde takip ettiği metodoloji oldukça dikkat çekicidir. İsbîcâbî, herhangi bir fikhî konuyu ele alırken, önce Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf ve Muhammed Şeybânî gibi Hanefî mezhebinin önde gelen imamlarının görüşlerini sunar ve bu noktada Kur'ân-ı Kerim ve Hadis gibi İslam kaynaklarından deliller getirir. Ardından, kendi görüşünü açıklar ve bunu da aynı şekilde delillerle destekler. Bu yaklaşım, İsbîcâbî'nin fikhî görüşlerini sağlam bir temele dayandırma amacını yansıtır. Ayrıca, İsbîcâbî, farklı mezheplerin görüşlerini de zaman zaman karşılaştırarak anlatma yoluna gitmiştir. Bu karşılaştırmalar genellikle Hanefî mezhebi imamları ile İmam Şâfiî'nin görüşlerini ihtiva etmektedir.

İsbîcâbî, görüşlerini desteklerken sadece âyet ve hadislere başvurmakla kalmamış, aynı zamanda icmâ, kıyas ve istihsan gibi fikhî delillere de başvurmuştur. Bu çeşitlilik, İsbîcâbî'nin fikhî konulara derinlemesine ve kapsamlı bir şekilde vakıf olduğunu göstermektedir. Ayrıca, konuları ayrıntılı bir şekilde ele alırken örneklerle desteklemesi, okuyucuların konuları daha iyi anlamalarına yardımcı olmaktadır.

İsbîcâbî, nikâh bölümünde genel geçer prensipleri açıkladıktan sonra genellikle kendi görüşünü ifade etmekten kaçınarak Hanefî imamların perspektifini ortaya koymuştur. İsbîcâbî'ye göre, fetva verenlerin fetvalarını mezhep imamlarının görüşlerine dayandırmaları gerekmektedir. Bu bağlamda, fetva verenlerin öncelikle Ebû Hanîfe'nin, ardından Ebû Yûsuf'un ve daha sonra Muhammed Şeybânî'nin görüşlerine başvurmaları beklenir. Eğer bu imamların görüşlerinde konuya uygun bir fetva bulunamazsa, Züfer'in ve sonrasında Hasan b. Ziyâd'ın görüşlerine başvurarak fetva vermeleri gerekmektedir.

İsbîcâbî'nin ifadesine göre, Şeyh Ebû Hasan el Kerhî (ö. 340/952), Hasan'ın Züfer'e öncelenmesinin caiz olduğunu savunmaktadır. Bu çerçevede, Hasan görüş belirtirken kıyas ve istihsan delillerinin ikisini de kullanırken, Züfer sadece kıyas ile görüş belirtir. İsbîcâbî, Hanefî mezhebini temel aldığı görüşlerinde, zaman zaman İmam Şâfiî'nin perspektifini eklemekte ve kıyaslama yaparak konuya derinlik kazandırmaktadır. Bu bağlamda, İsbîcâbî'nin yaklaşımı, fikhî meseleleri çözmeye Hanefî geleneğine olan bağlılığını sürdürürken, diğer mezheplerin görüşlerini de dikkate alarak zenginleştirmeyi amaçlamaktadır.

İsbîcâbî'nin fikhî görüşleri genel olarak Hanefî mezhebinin görüşleriyle uyumlu olduğu görülmektedir. Bununla birlikte o, mevcut fikhî görüşlere eklemeler yaparak yeni perspektifler de getirmiştir. Bu durum, İsbîcâbî'nin fikhî konularda geniş bir bakış açısına sahip olduğunu göstermektedir. Araştırmanın sonuçlarına göre, İsbîcâbî'nin örneklerle desteklenmiş

açıklamaları, Hanefî mezhebi çerçevesinde nikâh süreçlerinde ortaya çıkabilecek hukuki meselelere ışık tutmaktadır. Birçok konuda Hanefî mezhebinin görüşleri ve bu görüşlere göre çözümler ele alınmıştır. İsbîcâbî'nin bu konuda getirdiği örnekler, mezhebi perspektifleri anlamak ve uygulamak isteyenler için önemli bir kaynak niteliği taşımaktadır.

Kaynakça | References

- Aynî, Ebu Muhammed (Ebü's-Sena) Bedreddin Mahmud b. Ahmed b. Musa el-Ayni el-Hanefi. *el-Binâye fi şerhi'l-Hidâye*. 11 Cilt. Beyrut: Daru Kütübü'l-İlmiye, 2000.
- Babanî, İsmail b. Muhammed Emin b. Mir Selim (Bağdatlı İsmâil Paşa). *Hediyetü'l-ârifin, esmâ'ü'l-mü'ellifin ve âşârü'l-muşannifin*. Beyrut: Darü'l-Hayat Turasü'l-Arabi, ty.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fi. *el-Câmi'u's-şâhîh*, ts.
- Dârekutnî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed. *es-Sünen*, ts.
- Demir, Abdulhalık. *Şerhu Muhtaşari't-Ťahâvî Bağlamında İsbicâbî'nin Nikâh Ve İbadetler Konusunda Fikhî Görüşleri*. Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023.
- Dönmez, İbrahim Kâfi. "Müt'a". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 21 Aralık 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/muta>
- Ebû Dâvûd, Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *es-Sünen*. Beyrut, 1988.
- İbn Kutluboğa, Ebü'l-Adl Zeynüddîn (Şerefüddîn) Kâsım b. Kutluboğa b. Abdillâh es-Sûdûnî el-Cemâlî el-Mısırî. *Tâcü't-terâcim*. Beyrut: Darü'l-Kalem, 1992.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî. *es-Sünen*, ts.
- İsbicâbî, Ebü'l Hasan Ali b. Muhammed b. Ahmed es-Semerkindi. *Şerhu Muhtaşari't-Ťahâvî*. Beyrut: Darü'r-Reyahin, 2021.
- İsbicâbî, Ebü'l Hasan Ali b. Muhammed b. Ahmed es-Semerkindi. *Şerhu Muhtaşari't-Ťahâvî*. Millet Genel Kütüphanesi, Kayıt no. 803.
- İsbicâbî, Ebü'l- Hasan Ali b. Muhammed b. Ahmed es-Semerkindi. *Şerhu Muhtaşari't-Ťahâvî*. Sülemaniye Kütüphanesi, Kayıt no. 457.
- Karaman, Hayreddin vd. "Kur'an Yolu Meali ve Tefsiri". Erişim 20 Aralık 2023. <https://kuran.diyaret.gov.tr/Tefsir/>
- Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed el-Kâsânî. *Bedâ'î'u's-şanâ'ic fi tertibi's-şerâ'ic*. Riyad: Daru Kütübü'l-İlmiye, 1986.
- Kâtib Çelebi, Mustafa b. Abdullah (Hacı Halife). *Keşfü'z-zunûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*. Beyrut: Darü'l-Hayat Turasü'l-Arabi, 1. Basım, 1941.
- Kebîsî, Said Fevaz Vehib el-. *Şerhu'l-İsbicâbî ala Muhtaşari't-Tahâvî*. Bağdat: Irak Üniversitesi Hukuk Fakültesi, 2012.
- Kureşî, Ebû Muhammed Muhyiddîn Abdülkâdir b. Muhammed b. Muhammed el-Mısırî. *el-Cevâhirü'l-muğıyye fi tabakâti'l-Ĥanefiyye*. Karaçi: Mir Muhammed Kütübhanesi, ty.
- Leknevî, Ebü'l-Hasenât Muhammed Abdülhay b. Muhammed Abdilhalîm b. Muhammed Emînillâh es-Sihâlevî. *el-Fevâ'idü'l-behiyye fi terâcimi'l-Ĥanefiyye*. Mısır: Darü's-Saade, ty.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn b.Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî. *el-Câmi'u's-şâhîh*, ts.
- Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî. *es-Sünen*. Beyrut, 1988.
- Sem'ânî, Ebü'l-Muzaffer Fahrüddîn Abdürrahîm b. Abdilkerîm b. Muhammed. *el-Muntehab min Mu'cemi şüyûhi Ebî Sa'd es-Sem'ânî*. Riyad: Daru Ulumü'lKütub, 1996.
- Sem'ânî, Ebü'l-Muzaffer Fahrüddîn Abdürrahîm b. Abdilkerîm b. Muhammed. *et-Tahbîr fi'l-mu'cemi'l-kebîr*. Bağdat: Riyasetül Divanül Evkaf, 1. Basım, 1975.
- Şelebî, Şehabuddin Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Yunus b. İsmail b. Yunus. *Tebynü'l-haka'ik Şerhu Kenzü'd-deka'ik ve Haşiyetü's-Şelebî*. Kahire: Matba'atü'l-Kübra el-Emiri, 1896.

Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî. *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*. Beyrut: Daru Kütübü'l-Arabi, 1993.

Zirikli, Hayreddin b. Mahmud b. Muhammed b. Ali b. Faris. *el-A'lâm*. 4 Cilt. Ayar: Daru Ülüümü'l-Malayin, 1. Basım, 2002.

“TDV İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM) Kütüphanesi”. Erişim 12 Aralık 2023. <http://ktp2.isam.org.tr/?blm=sonucdkm&MaddeKodu=091726?&-max=1>